

Karel Engliš. *Paměti. Kdo sloužíš vlasti, nečekej odměny.*

Brno – Praha: MU – Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i., 2022, 598 s.

Když jsem před časem na stránkách tohoto časopisu (č. 51/3; 2021) čtenářům představoval první svazky ediční řady *Dílo Karla Engliše*, tvořící součást edice Masarykovy univerzity *Pocta osobnostem*, uvedl jsem také, že se čtenáři mohou těšit – vedle již tištěné Englišovy *Velké logiky* – také na rozsáhlé *Paměti Karla Engliše*, které nakladatelství Masarykovy univerzity MuniPress připravuje jako čtvrtý svazek této ediční řady. Očekávání se naplnilo začátkem roku 2023 a uvedení knihy na trh proběhlo náležitě slavnostně. Vedení univerzity totiž spojilo křest tohoto díla se slavnostním přejmenováním Velké auly v budově Právnické fakulty MU, sloužící potřebám celé univerzity, na Velkou aulu Karla Engliše. Ke slavnostnímu aktu přizvalo vedle zástupců univerzitní veřejnosti také členy Englišovy rodiny, činitele Spolku přátel Karla Engliše a všechny, kdo se na vydání knihy věcně nebo finančně podíleli. Knihu společně pokřtili rektor MU Martin Bareš, ředitelka nakladatelství MuniPress Alena Mizerová a pravnuček K. Engliše Vít Pokorný.

Pod *Paměti* se jako sestavovatelé podepsali historik a autor obsáhlého Englišova životopisu Martin Hlaváč, bývalý novinář a spoluzakladatel Spolku přátel Karla Engliše Pavel Lhota, Englišův vnuk František Plhoň, již zmínění V. Pokorný a A. Mizerová a hlavní archivář ČNB Jakub Kunert. Jejich úkol nebyl snadný, protože do jednoho celku sestavovali několik Englišových samostatných textů napsaných v rozmezí více než tři desetiletí. Uspořádali je do čtyř dále strukturovaných částí a drželi se při tom chronologie. Tomu také plně odpovídají názvy prvních dvou částí (*Osobní vzpomínky až do konce první světové války* a *Do konce druhé světové války*). V názvech dalších dvou pak vyzvedli to, co dané období Englišova života charakterizovalo. Pro dobu bezprostředně po druhé světové válce zvolili Englišův název podstatné části zde obsaženého textu (*Byl jsem rektorem Univerzity Karlovy*) a pro poslední léta Englišova života shrnující název *Vyhnanství v Hrabyni*.

První část vzpomínek provádí čtenáře dobou Englišova dětství, středoškolským a vysokoškolským studiem, prvními zaměstnáními a funkcemi až po jeho profesorské působení na brněnské české technice a těžká válečná léta. Tvoří jej jednak text vzpomínek na období do roku 1918, věnovaný synovi, a jednak část textu, který nazval *Drobné vzpomínky*.

K. Engliš tu nejdříve vzpomíná na své rodiče, sourozence a další příbuzné, učitele a spolužáky, kondice, kterými si přivydělával už jako středoškolák, příjezd do Prahy, vysokou školu a nuzné ubytování, výuku synů lékárníka Štěpánka a na doporučení svého učitele Albína Bráfa také mladého hraběte Rudolfa Czernina v Mnichově, zaměstnání v Zemské statistické kanceláři, kde se setkal se svým pozdějším brněnským kolegou Dobroslavem Krejčím, nepovedený první sňatek a působení ve Vídni na ministerstvu. Za vyzvednutí stojí vliv jeho spolubydlícího, pozdějšího poslance Říšské rady, člena „revolučního“ Národního

shromáždění, předsedy Zemského národního výboru pro Slezsko a senátora Zikmunda Witta, na jeho příklon k masarykovskému realizmu a stručné vzpomínky na studium na právnické fakultě. U pozdějšího zastánce právního normativismu, resp. v návaznosti na něj jím koncipované teleologie, nepřekvapí, že nenašel pochopení pro právněhistorické studium. Z pohledu jeho pozdějšího působení jsou zajímavé především pasáže věnované příchodu na českou techniku do Brna, počátku politické kariéry v moravském zemském sněmu a v moravské zemské školní radě a „osudovému“ sblížení s Františkem Weyrem. Ten pro něj byl „geniální, dobrosrdečný (milovník zvířat), otevřený, neschopný záludnosti, ale „šmodrcha““ (s. 126), tedy člověk spíše nepraktický. Na technice však K. Engliš nepřišel do bližšího kontaktu pouze s ním, ale potkal se i s dalšími významnými osobnostmi, jako například s profesorem stavební mechaniky Michalem Ursínym (jehož asistentem byl pozdější sociálně demokratický politik Jaromír Nečas) nebo profesorem anorganické chemie Bohumilem Kužmou, pozdějším rektorem MU.

Z pohledu právního historika, právníka, případně ekonoma je zřejmě nejzajímavější druhá část věnovaná letům 1918 až 1945, resp. zejména vrcholu Englišova odborného i politického působení v letech 1918 až 1938. Opět vychází z jeho *Drobných vzpomínek* (kapitola *Mezi Prahou a Brnem* a další kapitoly včetně té, která je věnována založení Masarykovy univerzity), doplněných texty *Z pravdivé teorie dobrá praxe*, *Předmluva druhá ke knize Velká logika*, *Problémy a lidé* a *Vzpomínky z ministerské rady*. Jako celek především podává zajímavý vhled za vnější kulisy prvorepublikové politiky a přibližuje čtenářům podstatné prvky Englišovy hospodářské teorie a její vazbu na hospodářskou praxi.

Na úvod této části *Paměti* editoři zařadili Englišův výklad, který v několika kapitolách v zásadě chronologicky postihnul jeho osudy v daném období. V následujících kapitolách pak podrobněji rozváděl některé klíčové momenty. Úvodní pasáže tedy postupně zachytily Englišovo působení v Národním výboru Československém, založení Masarykovy univerzity a působení na ní, ministerské působení, které ho přivedlo i k zamyšlení nad vědou o politice (byť sám o sobě tvrdil – a tak tomu v podstatě i bylo – že je „jen“ odborníkem v politice) a také několikaletou práci v čele Národní banky československé. Výklad o působení na univerzitě překročil časový rámec této části, a to v obou směrech a vždy odůvodněně. Na straně jedné se totiž K. Engliš ohlédl ke svým vědeckým začátkům, na straně druhé popsal též složitou kauzu se svým jmenováním na pražskou právnickou fakultu 15. března 1939, včetně poválečné dohry (k ní se později ještě vrátil).

Velmi zajímavá, protože – alespoň pro mne, ale myslím, že nejen pro mne – objevná, je krátká kapitola *Zlatá rada*, v níž K. Engliš připomíná pravidelné schůzky neformální úzké společnosti lidí s odpovědností za stav národního hospodářství (státních úředníků, bankéřů, průmyslníků či redaktorů se zaměřením na ekonomiku), tedy jakési ekonomické období masarykovských „pátečnicků“ (i když sám K. Engliš jako inspiraci zmiňuje obdobnou společnost, s jakou se ve dvacátých letech setkal v Německu). Společnost vytvořil jako guvernér národní banky a scházela se pravidelně, někdy i za účasti přizvaných odpovědných ministrů, kteří účastníky informovali o navrhovaných předlohách s ekonomickým dopadem. Tu i na mnoha dalších místech z textu přímo prýští odborná rivalita s českým politikem a národohospodářským teoretikem prof. Josefem Mackem. Ač by Englišovy zmínky mohly vyznít tak, že si ve svých cílech byli na hony vzdáleni, podle mne tomu tak nebylo. Nejsem ekonom, ale zdá se mi, že v jejich sporu šlo hlavně o cesty a prostředky, jak vytčených – vzájemně podobných – cílů dosáhnout.

Kapitolu *Z pravdivé teorie dobrá praxe* K. Engliš věnoval některým problémům hospodářské teorie a jejich promítnutí (či nepromítnutí) do hospodářské praxe. Stručně v ní vysvětlil, proč se na konci dvacátých let bránil zavedení zlaté měny, v čem spočívá význam soustavy hospodářských čísel a co podle něj určuje cenu jednotlivého statku, a vložil svou peněžní teorii, teorii státního hospodářství a vhodnost (a jindy nevhodnost) zahraničních úvěrů. Při tom jen potvrdil svou schopnost přístupnou formou vyložit i složité problémy, získanou na střední a vysoké škole při dávání kondicí a rozvinutou v pozdějších popularizačních pracích, jako byly například *Vybrané kapitoly z národního hospodářství* z roku 1925. Kapitolu ukončil osobním vyznáním a ohlédnutím za svým vědeckým snažením (*Pout' za vědou*; připomínám, že ji psal v roce 1960). Příznačně je uvádí větou: „Celý můj byl vlastně poutí za vědou“ (s. 259) a končí konstatováním: „Vědecká práce mi nebyla prostředkem k dosažení cílů v životě, spíše mne nesla samočinně, a je mi dnes jedinou útěchou v životě. Radost z myšlenky mi nemůže nikdo vzít“ (s. 260). *Druhou předmluvu k Velké logice* napsal K. Engliš v samém závěru války (datována 8. května 1945), aby v ní přiblížil podmínky, za nichž toto své dílo, sice po válce už připravené k vydání, ale nakonec jako faksimile knižně vydané až v roce 2021, za nacistické okupace vytvořil.

Zbýlé dvě kapitoly této části (*Problémy a lidé, Vzpomínky z ministerské rady*) jsou koncipovány jako připomenutí osob, se kterými se K. Engliš pracovně i přátelsky setkával, a situací, které mu ve spojení s nimi zůstaly v paměti. V první z nich jsou celkem obsáhlé vzpomínky seřazeny abecedně od Tomáše Bati až po Metoděje Jana Zavorala (dále Karel Kramář, Karel Loevenstein, Tomáš G. Masaryk, Kuneš Sonntág, Antonín Švehla a František Weyr). Druhou otevírá výklad o jednáních vlády a většinu vyplňují vesměs kratší vzpomínky na české, německé a slovenské ministry, kteří s autorem seděli ve vládě (podruhé tu došlo na K. Sonntága).

Ve třetí části (*Byl jsem rektorem Univerzity Karlovy*), kterou editoři sestavili ze stejnojmenných Englišových vzpomínek z roku 1953, jeho projevu a novinových článků a nově objeveného rukopisu *Odchod z rektorátu*, autor poměrně podrobně popisuje svou volbu rektorem Univerzity Karlovy, své nedlouhé působení v rektorské funkci i odchod z ní krátce po únorových událostech roku 1948. Dodávám, že význam jeho rektorského funkčního období zvýraznila skutečnost, že se v něm připravovaly oslavy 600. výročí založení první české univerzity, a také to, že se jako jediný v dnes už ve více než stoleté koexistenci našich dvou nejstarších univerzit postavil jak do čela Univerzity Karlovy, tak Masarykovy univerzity.

Čtvrtá část (*Vyhnanství v Hrabyni*) zavádí čtenáře zpět do Englišovy rodné Hrabyně na Opavsku, kam se musel s manželkou ve svých dvaasedmdesáti letech v roce 1952 vystěhovat, když se jeho rodině alespoň podařilo odvrátit hrozící „exil“ ve zcela cizím prostředí dnes už neexistující vsi Dolina mezi Kláštercem nad Ohří a Vejprty (severně od Měděnce). Přestože se horší variantu vyhnanství podařilo zažehnat a mohl se vrátit do svého rodiště, dobře si uvědomoval, že se s rodnou vsí, i když ji i dříve často navštěvoval, vzájemně odcizili. Navíc mu v ní citelně chyběl styk s jeho pražskými a brněnskými kolegy. Vlastní Englišovo líčení událostí tu přímo v textu doplňuje úřední i osobní korespondence.

Po prodělané mozkové příhodě v roce 1952 tu – logicky – věnoval nebývalou pozornost svému zdravotnímu stavu a myšlenkám na své známé a spolupracovníky, kteří již zemřeli, na umírání, smrt a možný posmrtný život. Dobře si uvědomoval, že negativní dopady přirozeného procesu stárnutí u něj prohlubovala duševní nepohoda, spojená se spoustou

velkých i menších ústrků, jimž byl vystaven. Odcizení světu, v němž žil svá poslední léta, a tu není myšlena jen politická rovina, dokládá i jeho – u starších lidí časté – neporozumění novým trendům v umění. Už to nebyly jeho problémy, které se v umění odrážely, a cizí mu byl i způsob interpretace. Proto se upíral k osvědčeným klasickým autorům a dílům, v jeho případě literárním. Příznačné je, že na rozdíl od mnoha jiných si vazbu mezi věkem a oblíbenou četbou dobře uvědomoval („I na četbě je vidět stáří“; s. 485) a dokázal i postihnout, co mu vadí na moderním literárním vyjadřování („Skoro mne ta moderní četba unavuje. Podobá se malbě obrazu, na němž jsou různé tečky a mázy a ponechává se na pozorovateli, aby z jisté vzdálenosti si pomohl vlastní fantazií a potřebné si domyslil“; tamtéž). Dojemné jsou vzpomínky na jeho poslední životní výročí, povzbudivé pak jeho psaní o budoucnosti, kterou spojoval především s další vědeckou prací, i když nedoufal v uveřejnění svých prací – „a tak pracuji kvůli práci, myšlenkám“ (s. 501).

Práci doplňuje několik příloh. Především je to velmi bohatý obrazový materiál, umístěný za jednotlivými kapitoly. Tvoří jej jednak rodinné fotografie a fotografie z úředního působení, faksimile různých dokumentů, reprodukce titulních stran jeho děl, ale třeba i karikatury z dobového tisku nebo pořízené jím samým nebo kreslené portréty lidí z jeho okolí. Čtenář tu dále najde stručnou chronologii událostí Englišova osobního a profesního života, doplněnou významnými daty spojenými s oživením veřejného zájmu o jeho osobu a dílo po roce 1990. Další příloha připomíná osudy rodinných příslušníků K. Engliše a konečně poslední, když pomínu krátkou ediční poznámku a představení osob editorů, obsahuje medailonky některých z mnoha osobností, jejichž jména se objevují v textu.

Jak jsem již uvedl, K. Engliš psal své vzpomínkové texty, z nichž vznikla recenzovaná publikace, ne jako jednoduší text a s přestávkami dlouhými i několik let. Jak uvádí už na první stránce svého vzpomínání, začal „ve svém 45. roce“, tedy v roce 1925, a jak je zřejmé z popisovaných událostí, skončil v posledním roce svého života, když ještě stihl popsat prstonané oslavy své osmdesátky. Velkou část navíc psal v závěru svého života, odříznutý od zdrojů informací. Je proto obdivuhodné, jak si události vybavoval. Samozřejmě, že občas jej v jednotlivostech paměť přece jen trochu zradila. Tak se například mýlil v otázce financování Prométheovského obrazu v aule brněnské právnické fakulty nebo ve složení „pražské“ části ministerské komise, která měla v roce 1919 připravit konstituování profesorského sboru brněnské právnické fakulty. Tu si správně vybavil prof. Kamila Henna, dále uvedl prof. Josefa Drachovského a na třetího si nevzpomněl. Podle dobových dokumentů však v komisi vedle prvního zasedali profesori Josef Gruber a August Miřička.

K. Engliš se k psaní dostával v dílčích intervalech podle svého pracovního vytížení a některé vzpomínkové texty psal s konkrétním určením. Před editory tak stál obtížný úkol sestavit je do souvislého celku. Lze konstatovat, že se ho zhostili zdárně, takže celek působí konzistentně. Zcela zřetelně se při tom zároveň snažili ctít autorovy texty. Snaze zůstat věrni originálům podřídili i to, že do textu nezasáhli ani tam, kde velmi plodný autor K. Engliš, který podle všeho nechtěl ztrácet čas čtením toho, co už jednou napsal, neodstranil často i krátce po sobě a ve velmi podobné formulaci se opakující informace. V tak rozsáhlém textu je celkem málo drobných chyb, které jdou na vrub editorů. Jako právníka mne zejména upoutaly na s. 107 „Sborník rad právních a státních“ místo Sborník věd právních a státních a pak zejména několik nepřesností koncentrovaných na s. 448 a 499: „Vladislav Vybral“ místo jinde správně psaného Vladimír Vybral, „Čada“ místo Čáda, „J. B. Kučera“ místo B. Kučera nebo opakovaně „Balín“ místo Bulín (mimořádně Hynek Bulín ml.

by si zasloužil samostatný medailonek už jen proto, aby pro čtenáře nesplynul se svým otcem, na kterého se v medailoncích dostalo). Obtížnou roli měli také při dohledávání textů, které K. Engliš jen letmo zmiňoval. Někdy to však zcela nemožné nebylo, například když K. Engliš napsal, že „[v] knize proti Masarykovi je zmínka i o mně“ (s. 479). Tu lze zcela odůvodněně předpokládat, že měl na mysli tendenčně vybraný soubor dokumentů *Dokumenty o protilidové a protinárodní politice T. G. Masaryka*. (Praha: Orbis, 1953). Jeho jméno se tu spojuje například se snahou vytvořit v roce 1921 u prezidenta jakousi neoficiální „státní radu“, jejím členem se měl K. Engliš stát (s. 85–86), především však se získáváním finančních prostředků pro fondy v dispozici prezidenta republiky (s. 169 a násl.). Ale znovu opakují, na tolika stránkách zpracovávaného textu se vždy něco přehlédne. Z pohledu čtenáře bych tak editorům vytkl hlavně to, že práce neobsahuje klasický rejstřík osob s uvedením stran, na nichž jsou zmiňovány. Medailonky jsou výborné, ale kdyby u nich byly uvedeny stránky, jejich hodnotu by to, zvláště v takto rozsáhlé práci, umocnilo.

Daleko podstatnější než drobné formální nedostatky však je, že Englišovy *Paměti* nabízejí spoustu podnětů k zamyšlení nad osobním životem angažovaného člověka, mezilidskými vztahy v privátní, vědecké i politické sféře, složitostmi politiky i národního hospodářství v meziválečné době a v neposlední řadě též nad etikou a smyslem vědecké práce. Jsou svědectvím o dobách, v nichž autor žil, lidech, s nimiž se setkával a často také utkával, ale především o samotném autorovi. Abych si ulehčil svou úlohu při postižení toho, co vypovídají o K. Englišovi jako člověku, vypomohu si charakteristikami dvou lidí, kteří K. Engliše a jeho dílo dobře poznali, jeden zprostředkovaně jako odborník v oboru a badatel, druhý bezprostředně jako žák a blízký spolupracovník. Nejdřív se při tom vrátím na samotný začátek *Pamětí*, které uvádí krátký text z pera našeho fakultního kolegy a zároveň spoluzakladatele Spolku přátel Karla Engliše Jiřího Blažka, jenž obdržel při slavnostním křtu této knihy za šíření Englišova odkazu Bronzovou medaili MU. Autor v něm ocenil různé stránky Englišovy osobnosti a výstižně konstatoval (s. 11), že *Paměti* jsou obrazem „první republiky z pohledu člověka, který byl u ‚toho‘. Vzpomínky jsou výpovědí i o Karlu Englišovi samotném. Z jeho řádků dýchá člověčenství, pohled empatického člověka laskavého a shovívavého humoru.“ Pod to bych se také mohl podepsat, ale nemohu nedodat, že jeho obraz by nebyl kompletní, kdybychom nedodali, že dokázal přísně exaktně uvažovat („železná Englišova logika“), ale také že v něm – snad aby tím přebil pochybnosti nad sebou samým – zároveň dřímal a někdy impulzivně vybuchoval bojovný obhájce vlastních odborných názorů, a to proti komukoliv, ať to byla sebevětší autorita politická nebo ekonomická, nebo naopak, když by stačilo nad naivními názory jen mávnout rukou. Tu si zase vypomohu a pro potvrzení tohoto konstatování odcituji jeho žáka a spolupracovníka prof. Václava Chytila, který se ke K. Englišovi vždy hlásil a který dotčenou stránku Englišovy osobnosti a její kořeny, ale nejen to, podle mne vystihl přesně: K. Engliš „... se vyčerpával nervově zhusta zbytečně psanými kritikami proti odpůrcům. Jako by si někdy nebyl svým postavením jist. Snad tento rys jeho povahy měl přece jen co činit s jeho chudým původem. Naši odpovědní politikové, a mnozí z nich měli mimořádnou politickou i duchovní úroveň, znali včetně Masaryka dobře Englišovu hodnotu zlata v jeho praktickopolitické odborné činnosti i hodnotu jeho kamenného charakteru. ... Engliš si mohl být svou nepopíratelnou pozicí v našem mladém státě jist jako nikdo jiný, zejména, požíval-li i nemalé úcty u odborných politiků sousedních států. Nemusil svým

odpůrcům odpovídat vůbec.“ (CHYTIL, V. *Vzpomínám si 2. Z paměti Englišova žáka*. Brno: Masarykova univerzita, 2022, s. 149).

Čára, vyznačující kruh Englišova života, se začala rýsovat ve skrovných poměrech slezské Hrabyně a tam – zase ve skrovných poměrech – kruh také uzavřela. Čas mezi těmi dvěma okamžiky, 17. srpnem 1880 a 13. červnem 1961, zaplnil pestrý život vzdělaného, rovného a pracovitého člověka, který spoluvytvářel a pomáhal budovat stát, k jehož odkazu se hlásíme, i univerzitu, která mu zpřístupňováním jeho díla – poněkud opožděně, ale přece – vzdává hold. A také člověka, který – byť jen okrajově, ale rozhodně ne nevýznamně – zasáhl do života své alma mater Karlovy univerzity.

Ladislav Vojáček

doi: 10.14712/2464689X.2023.33